

ביאורי מקראות בספר שמואל

מאמר ח

בַּעֲבוּר הָרַעְמָה

הרקע והאישי והמשפחתי מאחורי תפילת חנה והגעתו של שמואל לעולם

- (ב) וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם אֶחָת חַנָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פְּנִינָה וַיְהִי לַפְּנִינָה יְלָדִים וּלְחַנָּה אֶין יְלָדִים:
- (ג) וְעַלָּה הָאִישׁ הַהוּא מְעִירוֹ מִיָּמִים מִיָּמָה לַהֲשִׁתָּחוּת וּלְזִבְחַ לַה' צִבָּאוֹת בְּשִׁלָּה וְשֵׁם שְׁנֵי בָנֵי עָלִי חַפְנִי וּפְנָחָס כֹּהֲנִים לַה':
- (ד) וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֶלְקָנָה וַנִּתֵּן לַפְּנִינָה אִשְׁתּוֹ וּלְכָל בָּנֶיהָ וּבָנוֹתֶיהָ מְנוֹת:
- (ה) וּלְחַנָּה יָתֵן מְנָה אֶחָת אֲפִים כִּי אֶת חַנָּה אָהָב נָה' סָגַר רַחֲמָה:
- (ו) וַכְּעֶסְתָּה צָרְתָּה גַם כַּעַס בַּעֲבוּר הָרַעְמָה כִּי סָגַר ה' בָּעֵד רַחֲמָה:
- (ז) וְכֹן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְּשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָה בְּבֵית ה' כֹּן תִּכְעַסְנָה וְתִבְכֶּה וְלֹא תֹאכַל:
- (ח) וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁה חַנָּה לָמָּה תִּבְכִּי וְלָמָּה לֹא תֹאכְלִי וְלָמָּה יָרַע לְבָבְךָ הַלּוֹא אֲנֹכִי טוֹב לָךְ מִעֲשָׂרָה בָּנִים:
- (ט) וַתִּקֶּם חַנָּה אַחֲרֵי אֲכָלָהּ בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שָׁתָה וְעָלִי הִפָּהּ יָשָׁב עַל הַפֶּסֶא עַל מְזוֹזַת הַיֵּכָל ה':
- (י) וַיְהִי מָוֶת נָפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל ה' וּבָכָה תִּבְכֶּה:

פסוקים אלו מהווים הקדמה ורקע לתפילתה של חנה, אותה תפילה מיוחדת ונשגבת, בה תגלה חנה שם חדש להקב"ה - ה' צבאות, ובה היא תלמד לדורות אופן חדש של תפילה ושל עמידה של האדם לפני קונו, כפי שנלמד בע"ה בעיונו בהמשך.

במאמר זה נלמד את תיאורו של הנביא אודות הרקע שקדם לתפילה, על מצבה האישי והמתח המשפחתי המתואר כאן, ונראה כיצד דווקא מתוך כך הפציע אור תפילתה של חנה, תפילה שהביאה לעולם את שמואל הנביא. הסיפור האישי והמשפחתי העגום, העומד מאחורי הגעתו הפלאית של שמואל לעולם, מהווה את החוליה הראשונה בסיפור חייו של שמואל הנביא בעצמו, וממילא מאחורי דרכו ומורשתו - שהיא מרכז ספרנו, ספר שמואל.

הקושי במציאות של שתי נשים

הסיפור המשפחתי מתחיל בתיאור **וְלֹ שְׁתֵּי נָשִׁים**. אין זה מובן מאליו שתהיינה לאדם שתי נשים; כשהתורה מתארת לנו לראשונה את מערכת הנישואין בעולם, היא מתבטאת "וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבֶשֶׁר אֶחָד". הנישואין הן כריתת ברית אהבה וחיבור בין איש לאשתו, ונשיאת שתי נשים אינה הולמת למערכת יחסים שכזאת.

האדם הראשון במקרא, שנשא שתי נשים, הוא למך: "וַיִּקַּח לוֹ לֵמָךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאֶחָת עֵדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה" ואכן, חז"ל פירשו זאת באופן שלילי ביותר:

ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה, א"ר עזריה בשם ר' יהודה בר סימון כך היו אנשי דור המבול עושין היה אחד מהן לוקח לו שתיים, אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש, זו שהיתה לפריה ורביה היתה יושבת נזופה כאלו אלמנה בחיי בעלה, וזו שהיתה לתשמיש היה משקה כוס של עקרים שלא תלד ויכחיש יפיה, ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים, הדא הוא דכתיב (איוב כד) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב. הדא הוא דכתיב שם האחת עדה דעדה מיניה, ושם השנית צלה, שהיתה יושבת בצלו.

לקיחת שתי נשים מתוארת כחטאם של דור המבול, והוא - חלוקה גסה בין שני הייעודים של האשה, לפריה ולרביה ולתשמיש, חלוקה גסה כל כך - עד שהם ראו סתירה בין שניהם, וחילקו אותם בין שתי נשים שונות, שכל אחת תמלא תפקיד אחר. זוהי תפיסה הרואה באשה כלי לסיפוק צרכיו של האיש, ואינה רואה את האשה כאדם בפני עצמו, ומיותר לומר, שבתפיסה כזאת אין נישואין אמיתיים של כריתת ברית בין האיש והאשה.

גם כאן, כשהכתוב מספר שהיו לאלקנה שתי נשים, מיד הוא מסביר שזה מפני ש'לחנה אין ילדים', 'אין' מכלל שאמור להיות לה, רק מפני ש'ה' סגר רחמה' כפי שיתבטא הנביא בהמשך, הוצרך אלקנה לישא אשה נוספת. כך אמרו חז"ל במדרש:

אמר רבי יונה בשם רבי חמא, כיון שראתה חנה שלא ילדה, אמרה: אומר לו שיכניס צרתי בתוך ביתי, ומתוך כך יראה הקב"ה ויפקוד אותי. אמר לה הקב"ה: חנה, הפקדת אצלי נפשות, חייך אני משלם לך "כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות". (ילקוט שמעוני רמז עז)

הסכמתה של חנה להכניס צרה לתוך ביתה, היא למעשה הסכמה מאולצת לאותה חלוקה בלתי רצויה בין שני תפקידיה של האשה. היא, חנה, תישאר חברתו ואשת בריתו של אלקנה, ופנינה תהיה אם ילדיו. כפי שנראה מיד, העובדה שמדובר בחלוקה כפויה ובלתי רצויה מעוררת קשיים אישיים ומשפחתיים, המהווים את תחילת סיפורנו.

העליה לרגל כאירוע שמציף את מצבה העגום של חנה

וְעָלָה הָאִשָּׁה הַהוּא מֵעִירוֹ מִיָּמִים יְמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת וּלְזַבַּח לַה' צִבְאוֹת בְּשִׁלָּה. כפי שנרחיב בע"ה בהמשך, עליתו לרגל של אלקנה היא אירוע משפחתי, וכפי שהתורה מתארת אותו בספר דברים: "וּשְׁמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאֹמְהֵיכֶם". כל המשפחה שמחה ביחד לפני ה'. מובן מאליו, כי אירוע כזה מציף את מצבה העגום של חנה ומעצים את יגונה, והשמחה נמהלת במתח עמום ומטריד.

וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֱלֹקָנָה עֶצֶם הַזְבִּיחָה, וכנראה גם חלוקת המנות שבעקבותיה, היתה נוהגת אצל אלקנה 'מימים ימימה'. גם ההקטנה של פנינה, שגרמה להתרחשות העלילה, היתה נוהגת כל שנה, כפי שמדגיש הכתוב בהמשך. כך שקשה להבין על מה הולך ה'ויהי היום', ומה היה מיוחד באותו היום; מכל מקום, כנראה אותו היום הוגדשה הסאה וחנה כבר לא יכלה לכלוא את רגשותיה, ומשם התחיל הכל.

וַנֶּתֶן לַפְּנִינָה אִשְׁתּוֹ וְלָכָל בְּנֵיהָ וּבְנוֹתֶיהָ מְנוֹת. וּלְחָנָה יָתֵן מְנָה אַחַת אֲפִים כִּי אֵת חָנָה אָהַב וְהָ סֹגֵר רַחֲמָה. הישיבה במסיבה המשפחתית, לצד פנינה, המוקפת בילדיה השמחים בשמחת החג, לבושים במחלצות חדשות וחגיגיות, מסיבה לחנה צער ובושה. אלקנה מנסה להמתיק מעט את הצער, בכך שהוא נותן לה מנה גדולה וחשובה, ובכך הוא מצהיר בפניה - ולא פחות חשוב, בפני פנינה ומשפחתה - ש"את חנה אהב", אהבתו נתונה בראש ובראשונה אליה. כפי הנראה אלקנה אכן מצליח בזה, וחנה מקבלת את ההרגשה, שאין לה מה לקנא בצרתה: הן חולקות ביניהן את תפקידיה של האשה, כאשר היא זוכה בתפקיד החשוב יותר - היא אהובתו של אלקנה, בעוד פנינה אינה אלא אם ילדיו.

כמובן, קשה שלא להיזכר כאן בסיפור של משפחת יעקב אבינו. גם שם, רחל ולאח חילקו ביניהן את תפקידי האשה באותו אופן, כאשר לאח יולדת ליעקב ילדים, אך אהבתו נתונה לרחל. בהמשך ננסה לראות קוים מקבילים נוספים בין הסיפורים.

נסיונה של פנינה לערער על עליונותה של חנה

וְכַעֲסָתָה צָרָתָהּ גַם כַּעַס בְּעִבּוֹר הָרַעְמָה כִּי סֹגֵר ה' בְּעֵד רַחֲמָה. "היתה אומרת לה: כלום קנית היום מעפורת לבנך גדול או חלוק לבנך קטן?" (רש"י). פנינה מעוררת בחנה את רגשותיה האמהיים, את הרצון הכמוס להעניק אהבה לפרי בטנה, ולא להסתפק באהבת אישה. בכך מערערת פנינה את ההיררכיה המקובלת בתפקידה של האשה, כביכול האישות חשובה יותר מהאימהות; כפי שנראה בע"ה, לערעור זה תהיה משמעות עצומה בהמשך.

פנינה אינה מופיעה כאן בשמה, אלא כ'צרתה' של חנה. התנהגותה היא התנהגות של צרה - כפי הנראה מפשוטם של דברים (מיד נדון, כמובן, בדברי חז"ל בעניין זה), היא מקנאת

בחנה על אהבתו של אלקנה כלפיה, ומנסה להחזיר לעצמה את מעמדה, להחשיב את תפקידה ואת הזכות שזכתה לה - להוליד ילדים. את זה היא עושה בכך שהיא מעוררת מחדש את קנאתה של חנה, וגורמת לה שלא לקבל את העובדה שהיא לא זכתה לילדים משלה, ושלא לקבל את 'חלוקת התפקידים' הזאת: שחנה, ואלקנה, וכולם ידעו - שהזכות שהיא זכתה לילדים, חשובה לא פחות מהזכות שזכתה חנה לאהבה.

בסופו של דבר, הביאו מעשיה של פנינה את ההיפך הגמור: עד עֲקָרָה יֵלְדָה שְׁבָעָה וְרַבַּת בָּנִים אֶמְלָלָה, וכפי שהביא רש"י שם:

בעוד שהעקרה יולדת שבעה בנים - רבת בנים אמללה וקוברת בניה. חנה ילדה שבעה שנאמר כי פָקַד ה' אֶת חָנָה וַתֵּהָרֵ וַתֵּלֶד שְׁלֹשָׁה בָנִים וְשְׁתֵּי בָנוֹת, וכשחנה יולדת אחד - פנינה קוברת שנים.

עונשה של פנינה היה, שהיא איבדה לבסוף גם את מעמדה כאם ילדיו של אלקנה, וחנה זכתה בשתי התפקידים גם יחד, וכבר אין היא צריכה להתחלק בתפקיד אשת אלקנה עם צרתה.

'פנינה לשם שמים נתכוונה'

כל זה הוא לפי פשוטם של דברים, וכפי שכותב רש"י: "בעבור הרעימה - שתתאונן, ורבותינו אמרו: בעבור הרעימה - שתתפלל, ולשם שמים נתכוונה". רש"י מציג את דברי חז"ל כפירוש נוסף על הפירוש הפשוט, העולה גם מתוך המקרא, וגם מתוך מדרש חז"ל על ענשה של פנינה; אך כפי הנראה המרחק בין הפירושים אינו גדול. גם אם ההקשר שבו מתרחשים הדברים - לפחות ממבטה של חנה, ושל שאר הנוכחים, ומן הסתם גם בתודעתה של פנינה עצמה¹, הוא ממקום של קנאה ושל תחרות על המעמד בבית - מסתבר שהיתה לפנינה טענה כל שהיא שאיפשרה לה לתת איזו הצדקה למעשיה. כפי הנראה, היא חשבה שחנה אינה ראויה לרחמים כל כך, משום שהיא אשמה בצרתה שלה, 'נח' לה במצבה, והא ראה - היא אינה עושה די כדי להיטיב אותו. אולי היא אף נהנית ממנו, משום שמעמדה כמסכנה מזכה אותה באהבת-יתר של אלקנה. אם נעמיק בהרגשתה של פנינה, ניתן למצוא במעשיה כוונה דקה ופנימית של 'לשם שמים', כאילו רוצה היא 'לשדר': חנה, אל תשלימי

1. מסתבר מאד (בין השאר בעקבות העונש הנורא שקיבלה פנינה), שדברי חז"ל נאמרו ברובד העמוק יותר והבלתי מודע, כפי שמצוי אצלם. גם מה שאמרו על יוסף הצדיק, לדוגמא, ש'ויבא הביתה לעשות מלאכתו' היינו לחטוא, ודאי כוונתם היא שבתודעתו הוא בא לעשות מלאכתו, ורק ברובד העמוק יותר, שהוא לא היה מודע אליו, הוא היה מונע מהרצון לחטוא. כפי שנראה, גם מעשיה של פנינה מתפרשים יפה על דרך זו.

עם מצבך. אל 'תתמסכני'. קחי אחריות על חיך ונסי לשפר אותם. אולי זוהי כוונת חז"ל 'פנינה לשם שמים נתכוונה'.

רמז לדברי חז"ל נמצא בפסוק הבא "מִדֵּי עֲלֹתָהּ בְּבֵית ה' כִּן תִּכְעֶסְנָה". הקנטותיה של פנינה קשורות עם הימצאותם בבית ה', משום שנוכחותו של ה' מציפה את האפשרות של חנה לנסות ולפעול משהו, וממילא להאשמתה המרומזת במצבה.

"כי סגר ה' בעד רחמה"

בכך גם מתיישבת יותר הלשן 'הרעימה': 'תרעומת' אינה צער סתם, אלא צער שיש בו טענה, יש בו כעס. "בעבור הרעימה - שתתפלל" - חוסר ההשלמה של חנה עם מצבה יוביל אותה להתרעם עליו, ולכעוס, כביכול על הקב"ה ששם אותה במצב זה: "כִּי סָגַר ה' בְּעַד רַחֲמָה". הנביא מקשר את פעולתה של פנינה לא רק לעצם מצבה של חנה, אלא לייחוס שלו כפעולה ישירה של הקב"ה, ובכך יש משום חיזוק לדברי חז"ל, שזהו ההקשר שבתוכו באים דבריה של פנינה.

למעשה, ניתן למצוא לדבריהם רמז בולט יותר, אם נשים לב להבדל בלשון הכתוב, בין המבט של אלקנה על מצבה של חנה, לבין מבטה של פנינה. אלקנה רואה את מצבה של חנה כ"וה' סָגַר רַחֲמָה"; פנינה, לעומתו רואה "כִּי סָגַר ה' בְּעַד רַחֲמָה". "בעד רחמה - כנגד רחמה" (רש"י). פנינה סבורה כי מצבה של חנה אינו מוחלט - הרחם שלה אינו סגור! ה' רק סגר 'בעד' רחמה, כנגד הרחם, הוא עצמו פתוח, ורק מחסום חיצוני מונע ממנו להוליד. מחסום ניתן להסיר, ולכן 'בעבור הרעימה'. לטעמה של פנינה, אין לחנה להשלים עם מצבה ולקבל אותו, משום שמצב זה איננו סופי, אינו מוחלט. חנה זכאית לילדים, עליה רק לדרוש אותם.

אילו היו נותנים לנו לתאר את מעשיה של פנינה לאור הבנה זו, מן הסתם היינו מתארים זאת כנתינת תקווה בלבה של חנה, כעידוד וכדחיפה להתפלל; אך מבטו של הנביא מורכב יותר. לא רק משום שההקשר הגלוי היה, כפי שכתבנו לעיל, של קנאה ותחרות ולא כרצון להיטיב עם חנה - אלא משום שכפי שנראה, הדחיפה של חנה להתפלל נעשית באופן מפותל ועמוק יותר. תגובתה של חנה, בשלב הראשון והמידי, היא דווקא התגברות של הרגשות השליליים, של צער, כעס וקנאה; רק בשלב השני הם יביאו אותה לתפילה, וכפי שנראה, תפילתה של חנה היתה חייבת לבא בדרך זו דווקא.

חנה מסרבת להשלים עם מצבה

וּתְבַכֶּה וְלֹא תֹאכֵל. מתוך המשך העלילה ניתן להבין, שזו הפעם הראשונה שפנינה 'מצליחה' במשימתה, אחרי שהיא מנסה לעשות כן בכל שנה ושנה. דבריה של פנינה חרצו חריץ

בליבה של חנה, והיא כבר מסרבת לקבל את מצבה ולשמוח עם כולם. כולם שמחים, אבל היא אינה שמחה, אינה מסוגלת לשמוח, אינה רוצה לשמוח.

גם אדם שיש לו צער גדול מסוגל לשמוח - לשכוח לרגע את הצער, או לשמוח במקביל אליו; אולם זהו דווקא כאשר הוא משלים עם מצבו. שמחה חייבת לבוא מתוך תחושת מליאות, שלימות, וזו מתאפשרת רק כאשר האדם מקבל את מצבו, גם אם הוא עצוב וטרגי. כל עוד שחנה השלימה עם מצבה, כל עוד היא ראתה בו מצב של 'זה' סגר רחמה' - היא יכלה להתגבר על הצער ולשמוח; אולם משעה ש'כעסותה צרתה גם כעס' וגרמה לה לראות את מצבה כבלתי מוחלט, 'כי סגר ה' בעד רחמה', וממילא הוא מצב שאין להשלים עמו אלא להתרעם עליו - כבר אין היא מסוגלת לשמוח כלל. היא מתמלאת בתחושה של חוסר, של העדר, של ציפיה למצב אחר - ותחושות אלו הן ההיפך משמחה.

תגובתו של אלקנה

וַיֹּאמֶר לָהּ אֱלֹקָנָה אִישָׁהּ: חָנָה! לָמָּה תִּבְכִּי? וְלָמָּה לֹא תֹאכְלִי? וְלָמָּה יָרַע לְבָבְךָ? הֲלוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים!

אלקנה אינו מבין לליבה של חנה; הוא אינו ער לתהליך שעבר עליה בעקבות הקנטותיה החוזרות ונשנות של פנינה, והוא אינו מבין מדוע חנה אינה משלימה, כמוהו, עם מצבה. "הֲלוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים!" - אלקנה עדיין נתון בתפיסה שאהבת הבעל חשובה יותר מפרי בטן, והוא סבור כי אהבתו לחנה אמורה לפצות אותה על כך שלא זכתה לילדים. ודאי, שהביטוי 'אנכי טוב לך מעשרה בנים' מתפרש על דרך הביטוי התאום - 'ונתתי להם יד ושם טוב מבנים ומבנות', זהו 'טוב' שכל אחד היה מוותר עליו בקלות, ושמוח להחליף אותו ב'פחות טוב' - הבנים והבנות עצמם. זהו ה'יותר טוב' שמגיע רק לאחר שה'טוב' בעצמו כבר לא ניתן להשגה, והאדם נאלץ להסתפק בתחליף, שהוא ה'יותר טוב'.

אלקנה, כפי הנראה, רוצה שחנה תשמוח עם כולם, ואולי גם שלא תעכיר את השמחה המשפחתית. כנכתב לעיל, שמחה יכולה לבא רק מתוך תחושת 'יש'; 'ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך'. בשביל לשכנע את חנה לשמוח הוא מנסה להביא אותה להשלמה עם ה'אין', וממילא בהערכה של מה שיש - 'הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים'. כשמשלימים עם מה שאין, ה'יש' מקבל תוספת הערכה, וכבר אינו מובן מאליו.

עומק השיחה בין אלקנה וחנה

תגובתו של אלקנה לצערה של חנה מעורר שוב את ההיזכרות ביעקב ורחל. אלקנה, אמנם, אינו גוער בחנה כפי שיעקב גער ברחל, אולם זה משום שחנה, בניגוד לרחל, לא 'האשימה'

את אישה במצבה. אבל אפשר וההקבלה בין הסיפורים היא באופן של גלוי ונסתר. את הויכוח שיעקב ורחל ניהלו בגלוי, אלקנה וחנה מנהלים באופן סמוי. אולי, בכיה של חנה מבטא, ברמז, את מה שרחל ביטאה בגלוי: הפניית אצבע מאשימה, תובעת, כלפי אלקנה: 'הבה לי בנים'. אלקנה חש בתביעה זו, והוא מתגונן מולה.

מה באמת פשר אותה 'האשמת הבעל' במצבה של האשה? נראה, שכפי שראינו אצל פנינה, שהאשימה את חנה במצבה, משום שלדעתה אין לה להשלים איתו, אלא יש לה להתרעם, לכעוס, ובכך לשנות אותו - כך רחל וחנה האשימו את בעליהן בהשלמה, ובחוסר תרעומת מספיקה שתוכל לשנות את המצב. וכפי שראינו אצל פנינה, שמטרת התרעומת אינה על המצב הסתמי אלא על הקב"ה הסוגר בעד הרוח - כך גם מפרשים חז"ל את טענתה של רחל הַבָּה לִי בָּנִים - "אמרה לו: כך עשה אביך לאמך, לא חגר מתניו כנגדה?"

כפי הנראה, רחל אינה מעלה על דעתה להתפלל בעצמה לקב"ה ולבקש ממנו שיפתח את רחמה. וכך גם חנה, בשלב זה, אינה מתעוררת להתפלל להפנות את טענותיה כלפי ה' - אלא היא מסתפקת בכך שהבכי שלה והימנעותה מאכילה - שהם למעשה ביטוי טבעי לצערה הפנימי, יגרמו גם לאלקנה אישה 'יבין את הרמז' ויעתיר לה' לנכח אשתו כי עקרה היא. אולי, למרות שחז"ל דרשו את הפסוק 'לנכח אשתו' שגם היא התפללה, ומה שהפסוק 'אומר ויעתר לו ה'' היינו משום שהוא היה צדיק בן צדיק - מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו, שיצחק הוא זה שהתפלל. כי תפילה, לפחות בשלב זה, אינה ענין לנשים. אשה, לפי התפיסה שאנו נמצאים בה כרגע, אינה נמצאת בקירבה ובקשר ישיר כל כך עם ה' כדי להתפלל לפניו - 'אשתו כגופו', וצרכיה של האשה הם למעשה צרכי הבעל, הוא ראש המשפחה וממנו מצופה להתפלל ולהביא את צרכיהם לפני ה'. ולכן, כאשר ה' סוגר את רחמה, ציפיתה של האשה היא שבעלה יתפלל עליה.

מעבר לזה: לפי התפיסה השלטת כעת, לפני בואה של חנה (כפי שנאריך אי"ה בהמשך) - אשה אינה יולדת ילדים לעצמה כלל; היא יולדת אותם לבעלה. הילדים הם חלק מהתא המשפחתי הגדול, כאשר הבעל נמצא בראשו: הילדים הם שלו, והאשה יולדת אותם לו. כאשר האשה אינה זוכה ללדת, הצרה היא של שניהם, אבל עיקר הצרה היא של הבעל, שאין לו ילדים. וכפי שאכן שמים חז"ל בפי יעקב, בתשובתו לרחל על טענתה מדוע היא אינו מתפלל כנגדה, כפי שעשה אביו: "אמר לה, אבי לא היה לו בנים אבל אני יש לי בנים".

למעשה, כפי שראינו, אלקנה 'פתר' את הבעיה בכך שנשא לאשה את פנינה, והוליד ממנה ילדים. כעת, עומד צערה של חנה ומכביד אף על היחס ביניהם: האם אלקנה מצטער בצערה? האם נח לו במצב זה, שלפנינה יש ילדים ולחנה אין? השאלה אינה נשאלת בפירוש: איש אינו מעז להעלות אותה, אך היא ממלאת את חלל האויר ביניהם. בכיה של חנה בשעה שכולם שמחים; סירובה לאכול ולשמוח עם כולם, מוכנותה של חנה, שלא

לומר רצונה, להעכיר את אורית החג בביתו של אלקנה - הם למעשה האופן בו היא מטיחה בפניו את ההאשמה על חוסר האכפתיות שהיא חשה מצידו.

אלקנה, אפוא, מתגונן בפני האשמותיה ותביעותיה המרומזות של חנה, והוא מפציר בה לאכול. סקרנותו של הקורא אמורה להתעורר כעת: מהי תגובתה של חנה לנוכח זה? אכלה או לא אכלה?

תגובתה של חנה להפצרותיו של אלקנה

וַתֵּקֶם חָנָה אַחֲרֵי אֲכָלָהּ בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שָׁתָהּ. הכתוב מודע היטב לסקרנותו של הקורא, אך הוא אינו ממלא אחר הציפיות: הוא מדלג לשלב הבא של העלילה, תוך כדי רמיזה על כך שחנה אכן אכלה. נראה שהוא רומז בכך שאכילתה של חנה לא היתה היענות של ממש להפצרותיו של בעלה, אלא יותר בשביל לצאת ידי חובה, ואולי משום שהיא הבינה שהימנעותה מלאכול אינה משרתת את המטרה - אלקנה אינו מגיב לה כפי שהיא קיוותה, והוא עדיין מצפה ממנה להשלים עם מצבה. חנה אוכלת, אך היא מצפה שהסעודה תסתיים, וברגע שמתאפשר לה היא קמה והולכת.

רק בהמשך, לאחר שחנה תתפלל ותפרוק מעליה את צערה, אז יספר לנו הכתוב **"וַתֵּלֶךְ הָאִשָּׁה לְדֶרֶךָּ וַתֹּאכַל וַתִּשְׂתֵּי וְלֹא הָיָה לָהּ עוֹד"**. וכפי שפירש שם רד"ק: "אפשר, כי אכלה מעט בהפצר בעלה ועכשיו הטיבה את לבה ואכלה".

אכילתה של חנה, אפוא, לא רק שאינה מסמלת הטבה במצב רוחה, אלא שהיא מספרת על העמקת צערה. אין טעם בהימנעות מלאכול, כי הסביבה מסרבת לקבל את הרמז שבה, ולהשתתף עמה בחוסר ההשלמה על מצבה. חנה נותרת בודדה ביגונה: **הַפִּיט יָמִין וַיֵּרָא וַיֹּאמֶר לִי מִכִּיר, אֲבֹד מְנוּס מִמָּנִי, אֵין דּוֹרֵשׁ לְנַפְשִׁי**.

חנה הולכת להתפלל

ומהי תגובתה של חנה לתחושת הבדידות? **זָעַקְתִּי אֵלָיָהּ ה', אֲמַרְתִּי - אֲתָהּ מְחַסֵּי, חֲלָקִי בְּאֶרֶץ הַחַיִּים.** חנה מבינה שאת כעסה ויגונה אין לה להשליך אלא בפני הקדוש ברוך הוא: **וְהִיא מֵרַת נֶפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל ה' וּבָכָה תִּבְכֶּה.** "אין הדבר תלוי אלא בי". אין טעם לצפות מאחרים שיבקשו עלי רחמים, עלי לעשות זאת בעצמי.

תפילתה של חנה אינה דומה לתפילות שהיו לפניו. זוהי תפילה שמגיעה מתוך התפרצות רגשות של כעס על מצבה. 'והיא מרת נפש ותתפלל על ה' - מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה'. תפילתה של חנה היתה תפילה של מרירות, של תרעומת וכעס, כביכול, על ה' שסגר בעד רחמה. וכך אומרת חנה לעלי: **כִּי מְרֹב שִׁיחִי וְכַעְסִי דִּבְרַתִּי עַד הַנָּה**.

התגלות ה' לחנה

התפרצות זו היתה למעשה התגלות נבואית של חנה, וכפי שאמרו חז"ל, שחנה היתה אחת משבע נביאות שעמדו להן לישראל. הקב"ה נגלה לחנה דרך הקנטותיה של פניה, ודרך אדישותו של אלקנה, ובכך גילה לה שהאדם - כל אדם, גם אשה פשוטה, יכול לגשת ולשפך את נפשו לפני ה'. הישראל אינו זקוק לכהן, ואשה אינה זקוקה לבעלה. בהתגלות זו התחדש לחנה גילוי חדש של הקב"ה בעולם, שהתפרץ מפיה בכינוי "ה' צבאות". וכפי שפירשו חז"ל:

מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא צבאות עד שבאתה חנה וקראתו צבאות; אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד?

עמידתה של חנה לפני ה', מתוך הגילוי המפליא, שתחושות הכעס והתרעומת על מצבה ראויות ונכונות, והקב"ה חפץ שהאדם ישמיע אותם בפניו - ישפוך את נפשו לפניו, הביאו את חנה לכנות את הקב"ה בכינוי חדש "ה' צבאות", משום שבכך היא ביטאה את תחושתה הקיפוח וחוסר הצדק, כביכול, שנעשה עמה - הלא אתה ה', צבאי צבאות בראת בעולמך! קשה בעיניך שתתן לי בן אחד?

אכן, תפילתה של חנה לא היתה דומה לאף תפילה שהיתה לפניה, והיא גילתה דרך חדשה בתפילה ובעמידה לפני ה' בכלל. בראש השנה, כאשר אנו עומדים בתפלה ומבקשים מהקב"ה שיכתוב אותנו לשנה טובה ומתוקה - ראוי לנו שנקרא ונתבונן בפסוקי ההפטרה, ונפנים אל ליבנו את החידוש של חנה. נתפלל לפני הקב"ה בלי מחיצות ובלי מסכות - פשוט, נשפוך את נפשנו לפניו.

נערך על ידי הרב יצחק רצקר
להצטרפות לרשימת התפוצה של שיעורי הרב אורי הולצמן
ניתן לשלוח דוא"ל לכתובת:
shiurimholzman+subscribe@googlegroups.com
להערות: shiurimholzman@gmail.com
עיצוב ועימוד: ארי יארמיש 0548400711